

ÄR LÄROSÄTENA BEREDDA?

FEM FRÅGOR INFÖR ETT FORTSATT ARBETE MOT ÖKAD AUTONOMI INOM AKADEMIN

Andrew Casson

Jag har ägnat en del tid de senaste åren åt att undersöka och begrunda vad akademisk autonomi kan betyda, varför den bör finnas och hur den möjligen kan öka inom det svenska högskolesystemet. En del av detta arbete finns redovisat i de båda skrifterna *Några frågor om akademins autonomi* (2018) och *A Reasonable Autonomy – som questions about academic autonomy in the Nordic countries* (2019), båda utgivna av SUHF. Inför den fortsatta behandlingen av autonomifrågor inom SUHF har jag blivit ombedd att reflektera kring vilka frågor som förbundet behöver ta ställning till. Detta gör jag i all korthet här genom att ställa ett antal frågor om vad lärosätena är beredda att göra:

1. Är lärosätena beredda att arbeta för ökad autonomi, inte bara gentemot ägaren staten, utan också i studenters lärande och i lärares undervisning och forskning?

Om man tror att en ökande självständighet i lärandet är en omistlig förutsättning för den bildningsprocess som högre utbildning syftar till, finns starka skäl att balansera de senaste årens kringkärning av studentens utrymme att själv ansvara för val av studiestoff och metoder. Om man tror att mer autonoma lärare gör ett bättre jobb, finns starka skäl att belysa effekterna av bl.a. kvalitetssystem och bolognaprocess på lärares handlingsutrymme. Båda dessa frågorna äger högskolorna i hög grad själva och kan genom ett medvetet arbete i nämnder öka autonomi inom akademien.

Såsom flera utredare år senare påpekat, är en förutsättning för en ökad autonomi för lärosätet gentemot staten, att det finns en stark opinion också bland lärare och studenter. Idag finns en bristande medvetenhet om autonomifrågor som skulle kunna motarbetas genom en gemensam informationskampanj och debatt riktad mot såväl personal och studenter som allmänheten.

2. Är lärosätena beredda att ta större plats i samhällsdebatten?

Om ett av huvudskälen för att akademien ska vara mer autonom är att den ska kunna tala sanning till makten, måste den också ses göra det. Lärosätena behöver visa i handling varför autonomi behövs, genom att t.ex. samla och publicera den mest relevanta och tillförlitliga kunskapen om de mest brännande samhällsfrågorna – och inte rygga för kontroversiella ställningstaganden där de är väl underbyggda av vetenskapen. Detta kräver att lärosätena utvecklar strukturer och incitament för att överbrygga nuvarande avgrund mellan disciplinerna och balanserar meriteringskriterier som idag främst premierar långt driven specialisering.

3. Är lärosätena beredda att enas om vad som är viktigast att ändra inom nuvarande myndighetsform?

Jag menar att det är besvärande att Sverige är det enda land i Norden, Island möjligen undantagen, där ministern direkt tillsätter och avsätter en universitetsrektor eller en styrelseordförande. Jag menar att en mera självständig tillsättningsprocess för styrelse och rektor är det enda rimliga om man menar allvar med att akademien ska kunna vara en fri och kritisk röst i samhällsdebatten. Politiska företrädare bör som ägare få ett stort inflytande, men besluten måste ändå ligga på armslängds avstånd från regeringen.

Även om jag anser att det ovanstående är den i särklass viktigaste åtgärden, finns annat väsentligt att fortsätta arbeta för inom ramen för nuvarande verksamhetsform: möjligheten att t.ex. genom gemensamt ägda bolag överta lärosätenas fastigheter; möjligheten att fondera överskott och bygga kapital för framtida större investeringar; möjlighet att ingå internationella avtal m.m.

4. Är lärosätena beredda att offra en del av sin trygghet i staten för att själva få större frihet?

Förmodligen den mest framkomliga vägen att öka akademins autonomi mot staten är att skapa en ny offentlighetslik verksamhetsform av typen självständig eller självägande institution. Detta löser en hel del praktiska bekymmer genom att ett lärosäte blir en egen juridisk enhet men löser inte på långt när alla problem. Avtal kan vara mera bindande än regleringsbrev; finansieringsintermediärer kan bli långt mera frihetsinskränkande än regeringsdepartement; svåröversägliga externa förändringar, studenttillströmning t.ex., kan hota existensen för åtminstone mindre lärosäten. Ändå menar jag att den symboliska betydelsen av att vara fristående från staten gör det värt att arbeta för i ett längre perspektiv.

5. Är lärosätena beredda att arbeta för förändringar i lagstiftningen som driver utvecklingen mot en mera autonom akademi?

En formulering i grundlagen om akademisk frihet och/eller institutionell autonomi, av den typen som finns i Finland och Nya Zeeland, skulle innebära inte bara en stark symbolisk markering utan också skapa en tryggare grund inför framtiden. Idag innehåller Högskolelagen formuleringar om forskningens frihet och om studentens självständighet men om lärarens autonomi tigger den still. Ett sådant avsnitt finns t.ex. i Norges motsvarighet. Bilaga 2 till Högskoleförordningen som i viss detalj reglerar innehållet i akademiska yrkesutbildningar utgör kanske det idag mest uppenbara brottet mot lärosätenas autonomi, en reglering som borde kunna ersättas av samråd mellan akademien, politiken och avnämarna. På samtliga dessa lagstiftningsnivåer bör akademins autonomi kunna stärkas.